

### **СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ**

Особливості функціонування системи освіти завжди знаходилися у прямо пропорційній залежності від тенденцій розвитку суспільства, проте найбільш яскраво ця залежність проявилася в кінці ХХ століття, що пов'язано із загальними процесами прискорення соціально-економічних змін як у глобальному, так і в локальному аспекті. Ці зміни стосуються характеру праці; економічної діяльності, вимогам, які висуваються до рівня знань та кваліфікації людини; запиту на кваліфікаційні структури; підходів до зайнятості та її умов; ролі держави, яка звужує сферу свого прямого втручання; інформації та технологій, які стали провідним прискорювачем динаміки змін. Ці процеси приводять до актуалізації та переосмислення місця та значення освіти дорослих як важливої складової системи освіти, як механізму розвитку та конкурентоспроможності сучасного суспільства.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема освіти дорослих привертає увагу науковців: концептуальні засади обґрунтовуються в працях О.Аніщенко, Л.Лук'янової, Н.Ничкало та ін.; психологічні – в роботах Б.Ананьєва, Ю.Кулюткіна, Г.Сухобської та ін.; історико-педагогічні проблеми висвітлюються у дослідженнях Л.Вовк, Н.Побірченко, Л.Сігаєвої, Б.Ступарика та ін.; особливості процесу навчання дорослої людини розкриваються у працях з андрагогіки С.Архипової, О.Вербицького, С.Змейова, І.Колесникової, О.Марона, Н.Протасової та ін. Проте, швидкоплинні зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві актуалізують проблему визначення детермінантів розвитку освіти дорослих.

Відповідно, *метою статті* визначаємо визначення детермінантів розвитку освіти дорослих в умовах суспільства знань.

Наші розвідки засвідчують, якщо інформаційне суспільство засновується на уніфікованій технології та розуміється досить вузько – технологічно, то «суспільство знань» не має єдиної моделі, в ньому значущими стають більш широкі соціальні, етичні та політичні параметри, а метою – соціальна інтеграція та заохочення соціальної активності кожного. Освіта дорослої людини стає ключовою цінністю суспільства знань, створюючи умови для збагачення творчого потенціалу дорослої людини впродовж життя на трьох доступних рівнях: особистісному та культурному, професійному, соціальному та громадянському. Це зумовлюється тим, що концепція суспільств знань передбачає нарощування потенціалу для ідентифікації, відтворення, обробки, перетворення, поширення та використання інформації задля розвитку людини та суспільства. Найголовнішою стає вимога «навчитися вчитися» та здійснювати трансфер знань.

Водночас, суспільства знань зумовлюють розвиток економіки, що базується на знаннях, а вона змінює потреби ринку праці у всіх країнах: збільшуються потреби у висококваліфікованих працівниках, особливо в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, та зменшується потреба у низькокваліфікованих робітниках. Відповідно до цього, освіта дорослих стає важливою складовою інвестицій у людський капітал. Підтвердженням того, що саме людський капітал стає національним багатством, є те, що у структурі національного багатства домінує людський капітал, який становить у середньому 2/3 національного багатства. Це підтверджує тезу про те, що у ХХІ столітті провідним чинником розвитку та відтворення з точки зору економіки стає не накопичення матеріальних благ та послуг, а накопичення та розвиток знань, досвіду, навичок, здоров'я, рівня фізичного розвитку. На їх підтримання щорічно у світі витрачається 15–20 трлн. доларів [1].

Освіту дорослих, причому не тільки формальну, а й неформальну та інформальну, можна вважати рушійною силою розвитку людського капіталу, запорукою конкурентоспроможності як окремої людини, так і держави в цілому.

Освіта дорослих здатна забезпечити інвестиції не тільки у людський, а й у соціальний капітал держави, організації, людини, який в економіці знань посідає особливе місце, оскільки здатний забезпечити синергетичний ефект, що виникає в результаті взаємодії людей як елементів сукупної робочої сили у процесі виробництва (імідж, корпоративна культура, престиж – на рівні організації) та як особистостей поза процесом виробництва (традиції, культура – на рівні нації, держави) та створює передумови розвитку інститутів та організацій громадянського суспільства. Соціальний капітал – це ніби клей, соціальний клей, що дозволяє мобілізувати додаткові ресурси відносин на основі довіри людей один до одного, це продукт включення людини в соціальну структуру. На думку Ф.Фукуями, соціальний капітал виступає обов'язковою умовою стабільності ліберальної демократії, а його відтворення є важливим завданням «другого покоління» економічних реформ. Його розвиненість та оптимальне

структурування дозволяє консолідувати загальні та індивідуальні цілі та, в ідеалі, наблизитися до соціального оптимуму – коли досягнення індивідуальних цілей веде до досягнення суспільних і навпаки, тобто формується суспільство соціального партнерства та рівноваги. Без соціального капіталу не може бути громадянського суспільства, а без громадянського суспільства не може бути ефективно функціонуючої демократії [3]. У цьому контексті особливого значення у формуванні соціального капіталу набуває неформальна та інформальна освіта дорослих. Соціальні контакти, які виникають у процесі такої освіти, згодом слугують джерелом важливих знань та умінь, ефективно доповнюючи їх. Нарощування соціального капіталу є необхідною умовою для успішного розвитку демократичної системи.

Підвищення значущості людського та соціального капіталу в соціально-економічному розвитку держав актуалізувало проблему грамотності дорослого населення.

Грамотність, у широкому значенні, розуміється як володіння базовими знаннями та навичками, які необхідні усім є основним правом людини. У суспільстві грамотність виступає необхідною навичкою і основою для формування інших життєвих навичок. Водночас грамотність можна розглядати як чинник, що сприяє участі людини в соціальній, культурній, політичній та економічній діяльності, а також навчанню впродовж життя [6].

За ініціативою ОЕСР починаючи з 1993 року проводиться моніторинг грамотності в рамках проєктів: Грамотність трудових ресурсів (LFS); Міжнародне дослідження грамотності дорослих (IALS); дослідження грамотності знань випускників шкіл (PISA); грамотність дорослих та оволодіння життєвими навичками (ALL). У звітах підкреслюється, що проблема грамотності не обмежується бідними та маргінальними верствами суспільства. Від 25% до 50% дорослого населення не можуть досягнути рівня грамотності, який вважається мінімальним для того, щоб відповідати вимогам сучасного життя та роботи. Грамотність, на думку Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, є «ключем, що відкриває темницю людських страждань»; ключем до звільнення потенціалу кожної людини; ключем, що відкриває шлях до свободи та надії» [1].

Дослідження доводять, що провідною характеристикою сучасного суспільства є процеси глобалізації та інтернаціоналізації. Їх неможливо зупинити, оскільки вони є об'єктивними та закономірними, що пов'язано з розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, економічною, геополітичною, культурною взаємозалежністю усіх народів на планеті. Зміни, спричинені процесами глобалізації та інтернаціоналізації, відбуваються в усіх галузях діяльності та життя людини і суспільства, вони стали основними соціально-економічними передумовами розвитку системи освіти дорослих.

В умовах глобалізації, на думку П. Друкера, виникає п'ять нових реалій, які належать до соціальної та політичної сфер та, на нашу думку, активізуються розвиток освіти дорослих. Це різке зниження народжуваності в розвинутих країнах; зміни в розподілі доходів; зміни в визначенні ефективності; глобалізація конкуренції; невідповідність між економічною глобалізацією та політичною відокремленістю, яка посилюється [2].

Процес глобалізації безпосередньо пов'язаний із процесами інтернаціоналізації, які в галузі освіти пояснюються не стільки педагогічними запозиченнями, скільки спільними паралельними процесами та спільними соціально-економічними та культурними явищами у світі, передбачають певний універсалізм в освіті за умови збереження різноманіття соціальних, політичних, культурних та мовних традицій різних країн. На наднаціональному рівні процес інтернаціоналізації проявляється в розробці загальних стратегій та принципів розвитку освіти дорослих в освітній політиці.

Зазначимо, що освіта дорослих є важливий, «а можливо, і єдиний, цивілізований – ненасильницький, гуманістичний та демократичний спосіб реформації, а не ломки та «перебудови» свідомості, її просвітлення та «окультурювання» [4, с. 7].

Подальші соціально-економічні зміни в сучасному суспільстві приведуть до того, що роль освіти дорослих як фактора економічного та культурного прогресу буде посилюватися, що, на нашу думку, пояснюється кризою в освіті, сутність якої на основі системного аналізу розвитку освіти у 70-х роках ХХ століття обґрунтовував Ф.Г. Кумбс, пов'язуючи її виникнення з невідповідністю знань, умінь та навичок вимогам сучасного суспільства, що швидко змінюється [3]. Проте криза освіти може розглядатися як її новий стан, оскільки подібно до суспільства, яке постійно знає змін, освіту також примушують до постійних змін, що є не характерним для такої консервативної соціальної структури, як освіта. У цьому контексті освіта дорослих може слугувати одним із засобів подолання соціальних та освітніх проблем, чинником соціального та економічного прогресу, одним із шляхів подолання світової кризи освіти. Такі можливості освіти дорослих зумовлені її базуванням на принципі неперервності, завдяки якому освіта здатна перейти від концепції «освіти на все життя» до концепції «освіта впродовж життя», забезпечуючи інтереси та потреби суспільства, покращуючи якість життя людей. Концепція «освіта впродовж життя» робить освіту дорослих пріоритетною підструктурою системи освіти, яка відкриває можливість членам суспільства одержувати освіту впродовж життя, підвищуючи свою кваліфікацію чи змінюючи свою

професію відповідно до вимог ринку праці та своїх інтересів потреб; дає можливість поєднати неформальну та формальну освіту, розвивати свої здібності та самореалізовуватися.

Зазначимо, що розробка адекватних стратегій реформування освіти дорослих, спрямованих на збереження та розвиток інтелектуального і культурного потенціалу країни та її цивілізаційної ідентичності, неможлива поза культурним контекстом, без врахування загальноцивілізаційних та національно-культурних цілей та цінностей освіти. Водночас це актуалізує проблеми освіти дорослих при розбудові громадянського демократичного суспільства.

Таким чином, соціально-економічними детермінантами розвитку освіти дорослих в умовах суспільства знань є: розвиток процесів глобалізації та інтернаціоналізації, які спричиняють зростання професійної та соціальної мобільності людей; суттєві демографічні зміни населення – зменшення народжуваності, збільшення кількості людей похилого віку; глибокі структурні зміни у сфері зайнятості – скорочення потреб у некваліфікованій і малокваліфікованій праці, поява постійної необхідності в набутті нових та розширенні наявних компетенцій; демократизація суспільства – розширення політичного і соціального вибору, що вимагає підвищення активної участі громадян у суспільному житті; розбудова громадянського суспільства та забезпечення рівності в освітніх можливостях для різних верств населення; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які виступають суттєвим важелем освітніх змін; переходом від концепції «освіти на все життя» до концепції «освіти впродовж життя»; збільшення інвестицій у людські ресурси.

Освіта дорослих розглядається як механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантія громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя та як прояв відповідальності суспільства за формування людського й соціального капіталу, що відіграє винятково важливу роль у сучасному суспільстві знань, а також як унікальний соціальний інститут, здатний не тільки розвивати та примножувати людський капітал, а й впливати на майбутнє особистості, суспільства, держави.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Всемирный доклад по образованию 2006. Сравнение мировой статистики в области образования. – Монреаль: Институт статистики ЮНЕСКО, 2006. – 192 с.
2. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / П.Ф. Друкер; пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2000. – 272 с.
3. Кумбс Ф.Г. Кризис образования в современном мире: Системный анализ / Ф.Г. Кумбс ; [пер. с англ.] – М.: Прогресс, 1970. – 260 с.
4. Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики : в 4-х т. – СПб.: ИОВ РАО, 2000. Т. II: Социологические и культурологические аспекты развития образования взрослых. Книга 2: Культурологические проблемы образования взрослых /под ред. В.И. Подобеда, С.Г. Вершловского Е.И. Добринской; Ин-т образования взрослых Рос. акад. образования. – 2000. – 156 с.
5. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Френсис Фукуяма; под общ. ред. А. В. Александровой; пер. с англ. – М.: АСТ, 2008. – 474 с.
6. Fullan M. The new meaning of educational change / Fullan Michael. [4<sup>rd</sup> ed.] – New York–London: Teachers College Press, 2007. – 338 p.

**Огієнко Олена Іванівна. Соціально-економічна детермінованість розвитку освіти дорослих в умовах суспільства знань**

*У статті виокремлено та проаналізовано провідні детермінанти розвитку освіти дорослих в умовах суспільства знань, зокрема, розвиток процесів глобалізації та інтернаціоналізації, демографічні зміни населення, структурні зміни у сфері зайнятості, демократизація суспільства, розбудова громадянського суспільства, формування людського й соціального капіталу, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, запровадження концепції освіти впродовж життя; розкрито роль на значення освіти дорослих у вирішенні глобальних проблем сучасності.*

**Ключові слова:** *освіта дорослих, детермінанти, суспільство знань, людський та соціальний капітал, глобалізація, освіта впродовж життя*

**Ogienko Olena. Socio-economic determinants of adult education in a knowledge society**

*The article identifies and analyzes the leading determinants of adult education in a knowledge society, in particular, the development of globalization and internationalization, demographic change, structural changes in employment, democratization of society, civil society development, formation of human and social capital, development of information - communication technologies, implementation of the concept of lifelong learning; revealed the role and importance of adult education in solving global problems of our time.*

**Key words:** *adult education, determinants, knowledge society, human and social capital, globalization, lifelong learning.*